ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Երկրաբանություն և աշխարհագրություն 53(2), 2019 ***Геология и география***

Աշխարհագրություն

УДК 911.3–502.8

ԼԱՆԴՇԱՖՏՆԵՐԻ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Լ. Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ[1*], Ռ. Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ [1**], Ա. Ա. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ [2***], Ք. Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ [1****]

[1] *ՇՊՀ աշխարհագրության, կենսաբանության և քիմիայի ամբիոն, Հայաստան*
[2] *ՇՊՀ միջմշակութային հաղորդակցության և զբոսաշրջության ամբիոն, Հայաստան*

Հոդվածում ներկայացված են լանդշաֆտների գեղագիտական հատկությունների գնահատման երկու եղանակ՝ լուսանկարով և հաշվարկային: Այս եղանակները կարելի է օգտագործել տարբեր նպատակներով:

***Keywords*:** Northern Armenia, recreation, evaluation, tourism.

Լանդշաֆտների գեղագիտական հատկությունների ուսումնասիրությունը սկսվել է դեռևս անտիկ դարաշարջանում: Սակայն այս ուղության գիտական հիմքը դրվել է միայն 19-րդ դարի կեսերին՝ Ա. Հումբոլտի կողմից, ով առաջինն էր, որ փորձեց կապել գիտությունը և արվեստը՝ ներմուծելով լանդշաֆտների պատկերումն աշխարհագրության մեջ [1]:

Ա. Հոմբոլտից հետո, լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման գործում մեծ աշխատանք է իրականացրել գերմանացի աշխարհագրագետ Ա. Գետները, ով էլ իրավացիորեն համարվում է գիտական այս ուղղության «հայրը»: Նա առաջինն էր, որ օգտագործեց «Գեղագիտական աշխարհագրություն» եզրույթը [2]: Գեղագիտական աշխարհագրություն ասելով Գետները հասկանում էր «ընդհանուր աշխարհագրության մի նոր գիտական ուղղություն, որը գնահատում էր բնության երևույթների գեղեցկությունը կամ տալիս է դրա գեղագիտական արժեքը»:

1960-ական թվականներից սկսած, լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատումը մեծ զարգացում է ապրել ԱՄՆ-ում և Մեծ Բրիտանիայում: Գիտական այս ուղության զարգացմանը զուգահեռ, հատկապես ԱՄՆ-ում, ձևավորվում էր այսպես կոչված, «վարքագծային աշխարհագրություն» (Behavioral Geography): Այս աշխարհագրության հիմնական բաժիններից մեկը հանդիսանում է ընկալման աշխարհագրությունը (Perseption geograohy), որում գիտնականները փորձում էին բազմակողմանիորեն ուսումնասիրել մարդկանց կողմից ընկալվող շրջակա աշխարհագրական միջավայրը: Ընկալման աշխարհագրության

* E-mail: mlevon2003@mail.ru
** E-mail: rudolf-sargsyan@mail.ru
*** E-mail: ana_grigoryan88@mail.ru
**** E-mail: harutyunyan.kajik@gmail.com

հիմնադիրներից մեկը՝ Խ.Կ. Բրուկֆիլդը գործածության մեջ դրեց «ընկալման միջավայր» եզրույթը, որը հանդիսանում է արտաքին գործոնների միագումարը [3]: Վերջինս ձևավորում է մարդկանց տարբեր խմբերի կարծրատիպային մտածելակերպը ու ընկալումը:

Ժամանակի ընթացքում որոշ գիտնականներ սկսեցին հետազոտել նաև ընկալման էթնիկ-մշակութային առանձնահատկությունը՝ տարբեր մշակույթներում այս կամ այն լանդշաֆտի նկատմամբ ունեցած հետաքրքրություններից ելնելով: Արդյունքում ստեղծվեցին «ազգային լանդշաֆտ» (national landscape), «հայրենի հող» (homeland) և մի շարք այլ հասկացությունները [4]:

Ըստ մեկ այլ հետազոտողի՝ գեղագիտական լանդշաֆտ ասելով անհրաժեշտ է հասկանալ «շրջակա միջավայրի գեղեցկությունը և դրա գրավչության ընկալումը մարդու կողմից, վերջինս ունի կարևոր նշանակություն ռեկրեացիայի և հոգեկան առողջության վերականգնման համար» [5]:

Այս առումով կարևոր է նաև գեղագիտական հատկությունների ռեսուրսային գնահատումը: Ըստ Կ.Ի. Էրինգիսի և Ա.-Ռ.Ա. Բուդրյունասի, բնության գեղագիտական ռեսուրսն ամբողջ շրջակա միջավայրն է, որն առաջացնում է հետաքրքրություն մարդու մոտ [5]: Կարելի է ասել, որ լանդշաֆտի գեղագիտական հատկությունը վերածվում է ռեսուրսի, երբ մարդը սկսում է դա օգտագործել կոնկրետ նպատակների համար (ռեկրեացիա, զբոսաշրջություն և այլն): Որպես ռեսուրս հանդես եկող բնապատկերը մարդու մոտ առաջացնում է դրական էմոցիա (զգացմունք): Ինչքան ուժեղ է բնապատկերի թողած ազդեցությունը, այնքան մեծ է նրա ռեսուրսային արժեքը:

Պետք է նշել, որ լանդշաֆտի գեղագիտական գրավչությունը գնահատվում է հիմնականում տեսողական ընկալումով, որի հիմքում ընկած է այն բնանկարը, որը ձևավորվում է տվյալ տարածքի բնատարածքային համալիրի ամբողջության մեջ: Այդ իսկ պատճառով ընկալման և գեղագիտական տեսանկյունից, լանդշաֆտը դիտվում է որպես բնապատկեր՝ երևացող տարածություն, տեսանելի և շոշափելի պատկեր: Բնապատկերը կամ տեսողական նկարը, որը բացվում է հետազոտողի առաջ աշխարհագրական ցանկացած տարածությունից, կարող է գնահատվել գեղեցկության և ներդաշնակության տեսանկյունից:

Ներկայումս լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատումը կարևորվում է ևս մեկ ասպեկտով: Ժամանակակից աշխարհում մարդկանց մոտ խնդիրներ են առաջանում առողջության հետ կապված: Շատ մարդկանց մոտ նկատվում է հոգնածություն և ընկճախտ, որոնցից ազատվելու համար օգտագործվում է, այսպես կոչված, «լանդշաֆտային բուժումը» (բուժում բնության գեղեցկությամբ):

Օբյեկտիվորեն լանդշաֆտներն իրարից տարբերվում են միատեսակ կամ բազմատեսակ բնապատկերներով: Բնապատկերներից ստացված տպավորությունների հանրագումարը ստեղծում է լանդշաֆտների կամ բնապատկերների տեսողական կերպար:

«Բնապատկերային արտահայտչականություն» հասկացությունը որոշակի լանդշաֆտային տարածության սահմաններում ստեղծված բնության տարրերի բազմատեսակությունն է:

Տարածաշրջանային մակարդակում լանդշաֆտի գնահատումը հնարավորություն է տալիս առանձին բնապատկերների գնահատումից անցնել լանդշաֆտի ընդհանուր գնահատմանը: Պետք է ասել, որ գնահատման ենթակա է ոչ թե առանձին բնապատկերը, որը տեսանելի է որոշակի կետից, այլ լանդշաֆտային միջավայրը՝ ներառյալ տարատեսակ բնապատկերներ ձևավորելու հնարավորությունները:

Բնապատկերային արտահայտչականության և գեղագիտական ներուժի գնահատումը կատարվում է տարատեսակ լանդշաֆտների բնութագրի հիման վրա: Բնապատկերային արտահայտչականության գնահատումը ձևավորվում է առանձին բնապատկերների բնութագրիչների մասնագիտական գնահատման վրա: Բոլոր ցուցանիշները գնահատվում են 2–4 աստիճանային և 0–3 բալային համակարգով:

Լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման չափանիշները [6]

Բնապատկերային արտահայտչականության գործոնները		Գնահատման սանդղակ	Բալ
Բնապատկերից ընդհանուր տպավորությունը	գերակայության առկայություն	առկա է	1
		առկա չէ	0
	բազմաշերտություն	1 պլան	1
		2–3 պլան	2
		3 պլանից ավել	3
	գունագեղություն	արտահայտիչ չէ	0
		փոփոխական	1
		հաճախ փոփոխվող	2
	բնականություն	փոփոխված	0
		չափավոր փոփոխված	1
		չփոփոխված	2
Ռելիեֆի արտահայտչականությունը	ռելիեֆի բնութագիրը	հարթ տեղամաս	0
		միջին մասնատվածության	1
		խիստ մասնատվածության	2
	լանջերի բնութագիրը	ուռուցիկ	0
		բարդ	1
		ուղիղ	2
	լանջերի դիրքադրությունը	50% և ավել, N, N–O, N–W	1
		50% ավել, S, S–O, S–W	2
Ջրային տարածքների առկայությունը	ջրային օբյեկտների տեղաբաշխումը:	փոքր գետեր և լճեր	1
		խոշոր գետահովիտներ	2
		խոշոր լճեր	3
Բուսական բազմազանությունը	տեղամասի տիպը	փակ տեղամաս, բուս. 60%	0
		բաց տեղամաս, բուս. 60%	1
		գերբաց և կիսաբաց 20–60%	2
	տեղաբաշխման բնութագիրը	հատուկ նշանակ. տնկիներ	0
		պուրակներ և անտառակներ	1
		փոքր անտառային զանգվածներ	2
ԲՀՊՏ-ներ	ԲՀՊՏ-ների առկայությունը և տարատեսակները	բացակայում է	0
		միատեսակ է	1
		բազմատեսակ է	2
Մարդածին ազդեցությունը	փոփոխության տիպը և մակարդակը	պայմանական փոփոխված	1
		թույլ փոփոխված	2
		ռացիոնալ վերափոխված	3
	պատմամշակութային օբյեկտների առկայությունը	առկա չէ	0
		առկա է	1
Տարածքի օգտագործումը ռեկրեացիոն նպատակով	հանգստի համար պիտանելիությունը	ոչ հարմարավետ	0
		հարմարավետ	1
	ռեկրեացիոն տարածքների առկայությունը	հանգստի ժամանակավոր գոտի	1
		հանգստի ստացիոնար գոտի	2
Ընդամենը			46

Ըստ կազմված գնահատման աղյուսակի կարելի է կատարել բնապատկերների գնահատում լուսանկարների հիման վրա՝ 4 հիմնական չափորոշիչներով:

Առաջին չափորոշիչը: Բնութագրվում են լանդշաֆտների տեսողական կամ վիզուալ ընկալումը, որը սուբյեկտիվ գործոն է: Գնահատման են ենթարկվում հիմնական ցուցիչները՝ գերակայության առկայությունը, բազմաշերտությունը, գունագեղությունը և բնականությունը:

Երկրորդ չափորոշիչը: Մեր կողմից ընդունվել է լանդշաֆտների կառուցվածքային առանձնահատկությունների գնահատումն ըստ ռելիեֆի արտահայտչականության (ռելիեֆի մասնատվածության աստիճանը, լանջերի դիրքադրությունը և այլն), ջրային տարածքների առկայության (ջրային օբյեկտների տեղաբաշխման առանձնահատկությունը և բնութագիրը) և ըստ բնության պահպանության օբյեկտների (բնապահպանական օբյեկտների առկայությունն և տարատեսակությունը): Հենց այս ոլորտն է իր բաղադրիչներով բնութագրում բնապատկերների գեղագիտական գնահատումը:

Երրորդ չափորոշիչը: Գնահատվում են մարդածին պատմաճարտարապետական գործոնները և գեղագիտական նշանակությունը:

Չորրորդ չափորոշիչը: Տեղամասի ռեկրեացիոն պիտանելիության գնահատումն է: Այն գնահատվում է երկու գործոնով, տեղամասի պիտանելիությունը հանգստի համար՝ հասանելիության տեսանկյունից, և տվյալ լանդշաֆտում ռեկրեացիայի առկայությունը:

Մեր կողմից, առավել ընդունելի է ներկայացված գնահատման աղյուսակն ըստ *չափորոշիչների*:

Աղյուսակում ներկայացված մեթոդիկայից բացի, որի հիմքում ընկած է լուսանկարների գնահատումը ըստ որոշակի ցուցանիշների, մեր կողմից ուսումնասիրվել է լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման ևս մեկ ուղղություն: Վերջինիս հիմքում ընկած է մաթեմատիկական հաշվարկը, որի համար այս մեթոդը կարելի է անվանել «հաշվարկային»:

Լանդշաֆտների գեղագիտական հաշվարկային եղանկի կիրառման ժամանակ որպես ցուցանիշ կարելի է ընտրել ռելիեֆը, բուսածածկույթը և ջրերը: Նշված ցուցանիշները կարելի է գնահատել քառաստիճան սանդղակով (0–3 բալ): Վերջինիս աստիճանների քանակությունը կարող է պայմանավորված լինել հետազոտության մասշտաբով և մանրամասնությամբ: Բնական համալիրների գեղագիտական արժեքը ռեկրեացիայի տեսանկյունից առավել սպառիչ բնութագրելու համար, բացի նշված ցուցանիշներից, գնահատման համակարգում կարելի է ներառել է նաև գնահատվող համալիրի ռեկրեացիոն պիտանելիությունը: Վերջինիս դեպքում նպատակահարմար է երկաստիճան սանդղակը:

Լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման հաշվարկային եղանակով Լ.Մ. Մարտիրոսյանի կողմից գնահատվել են Սևանի ավազանի լանդշաֆտները [7]:

Եզրակացություն: Ամփոփելով լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման մեթոդիկայի վերաբերյալ ասվածը՝

1. լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատումը ներկայումս կարելի է համարել գիտական առանձին ուղղություն, որն ունի կիրառական մեծ նշանակություն, պահանջարկ և զարգացման զգալի հեռանկարներ;
2. լանդշաֆտների գեղագիտական գնահատման ժամանակ կարելի է օգտագործել նաև հանգուցային տեղամասերի մեթոդը, իսկ ստացված արդյունքները կարելի է տեղայնացնել մնացած լանդշաֆտային համալիրներում;
3. գնահատման լուսանկարային մեթոդը կարող է օգտագործվել ամենատարբեր ոլորտներում, մասնավորապես այն առավել արդյունավետ կլինի զբոսաշրջային երթուղիների և փաթեթների կազմման ժամանակ;

4. կիրառական մեծ նշանակություն ունի նաև հաշվարկային մեթոդը, որի օգտագործումը նպատակահարմար է նախագծային աշխատանքների համար:

Հետազոտությունն իրականացվել է ՇՊՀ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության շնորհիվ՝ № GSPI 01-SCI-2017 գիտական թեմայի շրջանակներում:

Ստացվել է՝ 04.12.2018
Գրախոսվել է՝ 13.06.2019
Հաստատվել է՝ 01.07.2019

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Гумбольдт А. *Картины природы* (пер. с нем. Т. И. Коншиной под ред. С. В. Обручева). М., Географгиз (1959).
2. Гетнер А. *География, ее история, сущность и методы* (пер. с нем. Е. А. Торнеус под ред. Н. Баранского). М.-Л. (1930).
3. Brookfield H.C. *On the Environment as Perceived. Progress in Geography* (eds. C. Board et al.). London (1969).
4. Haeyrynen M. National Landscape Imagery in the Making of Finland. *New Comparison*, **21** (1996).
5. Дирин Д.А., Попов Е.С. Оценка пейзажно-эстетической привлекательности ландшафтов: методологический обзор. *Изв. Алтайского государственного университета*, **3** (2010), 120–124.
6. Кочуров Б.И., Бучацкая Н.В. Оценка эстетического потенциала ландшафтов. Методы экологических исследований. *Юг России: экология, развитие*, **4** (2007), 30 с.
7. Эрингис К.И., Будрюнас А.-Р.А. *Сущность и методика детального эколого-эстетического исследования пейзажей*. В кн: Экология и эстетика ландшафта. Вильнюс, Минтис (1975), 237 с.

Л. М. МАРТИРОСЯН, Р. С. САРГСЯН, А. А. ГРИГОРЯН, К. О. АРУТЮНЯН

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЛАНДШАФТОВ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ

Резюме

В статье представлены два метода оценки эстетических свойств ландшафтов: по фотографии и методу вычислений. Эти два метода можно использовать в разных целях.

L. M. MARTIROSYAN, R. S. SARGSYAN, A. A. GRIGORYAN, Q. H. HARUTYUNYAN

ESTHETIC ASSESSMENT OF LANDSCAPES AND ITS FEATURES

Summary

The article presents two methods for assessing the aesthetic properties of landscapes: by photography and by method of calculation. These methods can be used for various purposes.